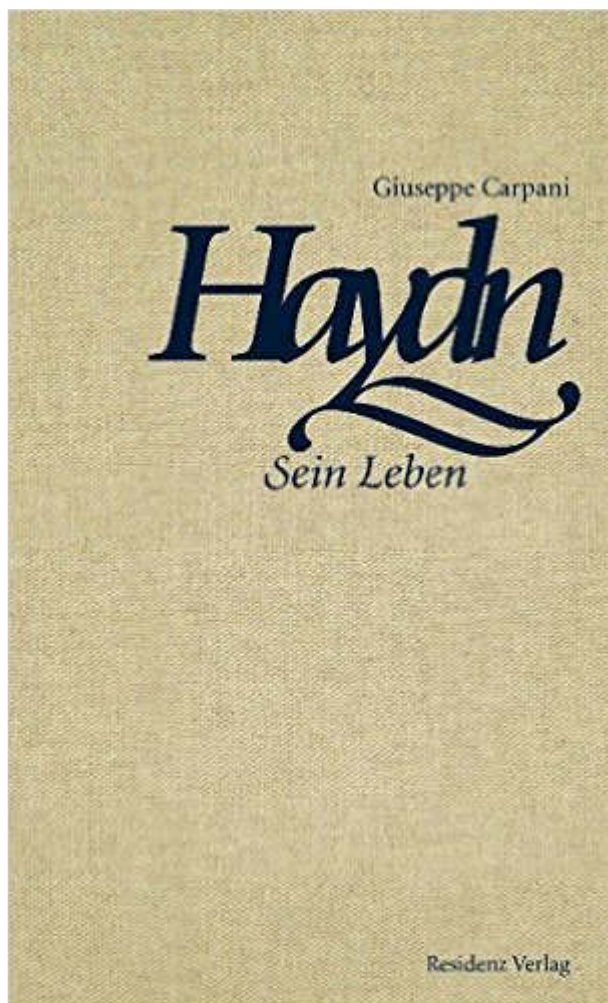

SZÖNYINÉ SZERZŐ KATALIN
 EGY MILÁNÓI MUZSIKUS HAYDN-ÉLETRAJZA A NAPÓLEONI
 HÁBORÚK KORÁBÓL

Giuseppe Carpani: Haydn. Sein Leben. Aus dem Italienischen und mit einem Vorwort von Johanna Fürstauer. Residenz Verlag, St. Pölten-Salzburg, 2009, S. 265. - Geleitwort: Nikolaus Harnoncourt (S. 5)

„Haydn hat wie Columbus den Weg zu einer neuen Welt erschlossen, deren Existenz mehr oder weniger nur vermutet wurde...”¹

A Haydn-bicentenárium eseményeinek egyik személyes ajándéka volt számomra annak a kellemes méretű, női táskába is elrejthető könyvecskének a megvásárlása, melyet 2009 tavaszán a kismartoni Haydn ünnepségek szüneteiben a városka könyvesboltjában fedeztem fel. Giuseppe Carpani híres, hírhedt 1812-es Haydn-életrajzát – Harnoncourt javaslatára – a Residenz Verlag hozta ki, Johanna Fürstauer német fordításában és tudományos előszavával, széleskörűen hozzáférhetővé téve immár a jobbára csak könyvtárak ritkaságai között elérhető olasz nyelvű munkát.²

---

¹ Giuseppe Carpani: Haydn. Sein Leben. A továbbiakban Carpani könyvének német fordítására hivatkozunk. A mottó forrása: Carpani, i. m. S. 38

² Giuseppe Carpani: „Le Haydine, ovvero lettere su la vita e le opere del celebre maestro Giuseppe Haydn”, Milano 1812.

A Haydnról szóló egykorú életrajzi források közül³ Giuseppe Carpanié a legvitatottabb. Ha a Haydn-szakirodalomban széttekintünk, könnyen bizonyítható, hogy míg a két német életrajzíró, Dies és Griesinger Haydnról szóló feljegyzéseit – szinte kinyilatkoztatásként – rendre felhasználja és hitelesnek tartja a Haydn-szakirodalom, jóllehet szerzőik jó megfigyelők, de nem zenészek voltak, a harmadik egykorú Haydn-életrajzot, a muzsikus Carpaniét, alig forgatja a zenetudomány.

Mi lehet e jelenség oka? A festőművész Diessel és a jogtanácsos Griesingerrel szemben minden bizonnyal szerepet játszhatott e fenntartásokban Giuseppe Carpani saját, ellentmondásokkal terhelt életútja, majd az 1815 után róla szárnyra kapott hír, miszerint Carpani a Szentszövetség korának Habsburg-ügynöke, a napóleoni háborúk után megszilárdult régi-új európai rendnek elkötelezett kiszolgálója volt. Hogy művész barátai között a kor legnagyobb szellemei, Haydn, Beethoven, Salieri, Rossini érdemesítette barátságára: mindez keveset nyomott a latban. Bizalmatlanság vette körül, s értelmiségi körökben rossz fényt vetett rá, hogy Haydn könyvét, mindjárt a megjelenés után – álnéven – a később Stendhal néven világhírűvé váló remekíró plagizálta. Művében Haydn öregkori barátjaként adta ki magát, jóllehet Haydnt nem is ismerte, Carpani könyvét franciául dobta a piacra, s a plágium-ügy okozta botrány különös hajtásaként még az eredeti mű szerzőjét, Carpanit is a sanda gyanakvás hálójába kerítette.⁴

Pedig Giuseppe Carpani Haydn-életrajza már első mondataitól kezdve megragadó, lebilincselő olvasmány. Nem vész el egy pillanatra sem a részletekben, nem kertel: első mondataiban megmondja, ki lesz műve hőse, nem kisebb ember, mint Joseph Haydn, egy csillag a Harmónia Templomában, a hangszeres zene atyja.⁵

De ki is volt ez a Giuseppe Carpani, aki a bevezető tanulmány szerint a Teremtés keletkezése idején tűnt fel Haydn környezetében, s az oratórium⁶ kiváló

---

³ A) A. C. Dies: „Biographische Nachrichten von Joseph Haydn. Nach mündlichen Erzählungen desselben entworfen und herausgegeben, Bécs, 1810; B) G. A. Griesinger: „Biographische Notizen über Joseph Haydn, Lipcse, 1811. Újabb kiadása: F. Grasberger, Bécs, 1954.

⁴ V. ö. A. C. Bombet (ered. M. H. Beyle, később Stendhal): „Lettres écrites de Vienne en Autriche sur le célèbre compositeur Joseph Haydn...”, Paris, 1814;

⁵ „Haydn! – Welch ein illustrer Name, dessen Ruhm wie ein Stern im Tempel der Harmonie erstrahlt. /... /der Vater der Instrumentalmusik, eine der phantasieichsten Gestalten des 18. Jahrhunderts, der das Goldene Zeitalter der Musik geformt hat.” (V. ö. Giuseppe Carpani, i. m. S. 29)

⁶ Carpani a Teremtés fordításairól szólva megismerkedésük történetét így mondja el 11. levelében: „Es gibt zwei italienische Übersetzungen. Die eine wird allgemein nicht gut gefunden. Sie ist der in Paris gedruckten Partitur beigefügt und ist ein Werk eines italienischen Improvisators, der keine Kenntnis der Musik hatte und die Verse so schrieb, wie sie kamen. Die zweite ist die einzige dieser Übersetzungen, die sowohl der Baron van Swieten als auch Haydn approbiert haben. Er wurde darin im musikalischen Text nicht eine Note verändert, und trotz des poetischen Stils ist es dem Autor gelungen, den Sinn des Originals gleichsam wörtlich wiederzugeben. *Diese Übersetzung hat dem Autor den Vorzug der Freundschaft Haydns eingetragen und ihn in den Stand versetzt, so viel über seine Angelegenheiten und ihn selbst zu berichten.* [Kiemelés SzK]... Sie wurde von Artaria gedruckt, aber nur dem Klavierauszug beigefügt.” (V.ö. Giuseppe Carpani, i. m. S. 177)

olasz fordítójaként szellemi alkotótársként lopta be magát Haydn és a szövegíró báró Gottfried van Swieten barátságába?

Carpani Mozart nemzedékéhez tartozik, bár négy évvel idősebb nála: 1752-ben (más források szerint 1751 decemberében) látta meg a napvilágot egy lombardiai városkában, Vilalbese-ben, s jezsuita iskolai neveltetése, jogi tanulmányai után a színházak környékén tűnt fel, mint író, librettista, muzsikus, francia operák és színművek olaszra fordítója. Észak-Itália ekkor – csakúgy, mint a Magyar Királyság - a Dunai Habsburg Monarchia része, s Carpanit a trónörökös és milánói helytartó, Ferdinánd főherceg nyári rezidenciájában, Monzában, az udvartartás színházi mindeneseként, a színházi- és operauzembelen idejekorán, már fiatalemberként sikeresen foglalkoztatják. 1792-96 között jó nevű és sikeres lapkiadó Milánóban: a Gazzetta di Milano főmunkatársa. Az európai politikai színtér harcait illetően azonban menthetetlenül színt kell vallania: a francia forradalom, majd Napóleon ellen írt cikkeivel egyértelműen a hazájában berendezkedő konzervatív Habsburg-dinasztia hívévé szegődik. Rendíthetetlen rendpárti: minden felfordulás elvi ellenzője.

Nem csoda, hogy amikor 1796-ban Napóleon elfoglalja Milánót, Carpani Bécsbe menekül, ahol a soknemzetiségű Habsburg-monarchia fővárosában el lehet tűnni, fel lehet oldódni a császárváros zenei aranykorában. Igaz, hogy Mozart már nem él, de itt van még Haydn, aki nemrég érkezett meg második londoni útjáról, és itt van a városban Salieri, Beethoven és sokan mások. 1797-ben, a campoformioi békét követően, melyben Ausztria többek között elveszítette Lombardiát, megkapta viszont Velencét, az Isztriát és Dalmáciát, Carpanit a velencei színházak igazgatójává és cenzorává nevezik ki. Innen kezdve feltehetően kétlaki életet él, s csak 1804-ben települt le véglegesen Bécsben.⁷

Ha a 18-19. század fordulóján a ma is jellegzetes közép-európai mentalitást, *az állandó szellemi készenlétet, a sorok között való írás művészetét akarnánk tetten érni*, keresve sem lehetne jobb és élvezetesebb irodalmi példát találni, mint éppen ennek a lombard muzsikusnak az osztrák Haydnról szóló életrajzi regényét. Mely írói remekelés inkább, mint a források kontrollját minden esetben kiálló Haydn-monográfia, miközben imponáló tárgyi tudással gyűjti össze a zeneszerzőtől és személyes környezetétől, valamint egykorú tudományos forrásokból, levelekből, sajtóból, zenei ikonográfiákból összegyűjthető zenetörténeti adatokat.

Az 1808-1811 között datált 16 fejezet – egy bevezetés és 15 fiktív irodalmi levél – címzettje a művelt európai olvasó, akinek a könyv szerzője színes és erőteljes ecsetvonásokkal eleveníti fel az ő Haydn barátját, úgy, ahogy őelötte, a muzsikuskollégának megnyilatkozott, titkait rábízta, s ahogy műveiből ő már régóta megismerte, számon tartotta.⁸

⁷ Lásd Giuseppe Carpani i. m. Johanna Fürstauer tudományos bevezetése, 9. l.

⁸ „Carpani kannte Haydns Instrumentalmusik sehr genau, ebenso wie seine Messen, die er bei vielen festlichen Gelegenheiten in den zahlreichen Kirchen Wiens hören konnte.” – Carpani i.m. Vorwort, 23. l. – Az első fejezet végén Carpani a Schuppanzigh vonósnégyes koncertjére siet, hogy Haydn kvartettjeit hallhassa. (S. 39)

A Haydn gyermekkorától a haláláig, sőt utóéletéig dokumentált életrajzi adatok azonban zavarba ejtően csak másodlagos fontosságúak. Nem „légyfogó” ő, írja egy helyütt, hogy minden adatnak aprólékosan utána nézzen,⁹ s nem dolga az sem, véli, hogy egy mű, pl. a Búcsúszimfónia három szemtanútól is hallott három féle keletkezéstörténetében eldöntse, kinek is van igaza.¹⁰ Sűrűn használ művészettörténeti hasonlatokat, nem felejtkezve meg arról, hogy Haydn mecénása az Esterházy-család, s a jelenlegi patrónus, II. Miklós világhírű képtár tulajdonosa, akinek képei – Raffaellótól Tiepoloig – ihlető forrásként végig ott élnek a könyv sorai között. Carpani íróként a nagy vonalak, világos kontúrok festője: minden lehető helyen azt sugallva olvasójának, hogy akiről könyve lapjain szót ejt, az emberiség legnagyobb lángelméinek egyike. Columbus, Newton, Tintoretto zenei megfelelője: egészen új műfajok, a klasszikus szimfónia, a vonósnégyes megteremtője, az európai zenetörténet legnagyobbjai közé sorolható remekművek alkotója.

Mennyire más ez a Haydn-kép, mint a már kortársak által ráragasztott „Papa Haydn”-imázs, melyet muzsikustársai, közvetlen környezete látott benne.

Carpani egy oknyomozó újságíró izgalmával keresi a választ, hogyan lehetett az osztrák-magyar határon született rohraui parasztház szülöttéből uralkodóházak tagjaival, a kor legnagyobb tudósaival, művészeivel egy társadalmi körbe kerülő elismert világpolgár, mai értelemben vett „szupersztár”, aki félévszázad zenei termését, a bécsi klasszika meghatározó remekműveit hagyta az utókorra.

Nem kétséges, hogy *a mód*, ahogyan Carpani a kérdéseit felteszi, majd a válaszokat a kor legmagasabb zeneesztétikai kategóriái szerint értelmes renddé, világképpé formálja, alapjában véve egy mélyen demokrata érzésű, az európai forradalmakkal titokban rokonszenvező szabad szellem, egy olasz hazafi árnyalt Haydn-képe.

Ez a Haydn, aki kéziratai tekintélyes százalékát¹¹ olaszosan, Giuseppe Haydnként szignálja, pedig a Franz Joseph nevet kapta a keresztségben, Carpani „névrokona”, aki nem csak a szülői házban hallott délnémet és határ menti vegyes nemzetiségű népdalkincs, majd a több évszázados katolikus kóruskultúra neveltje, hanem olyan valaki, aki már gyermekkorában az itáliai nagymesterek művészetének bűvkörébe került. Egy olyan világba, ahol minden zenei megnyilvánulás, még a Johann Joseph Fux elméleti munkáiból önerőből elsajátított szabályrendszer is,¹² csakúgy, mint Palestrina óta minden itáliai mesternél, a

⁹ Haydn rokonságáról pl. ezt írja: „Glauben Sie nicht, daß ich nach der Art eines genauen Biographen Ihnen jetzt alle Namen und Schicksale aufzählen werde; ich bin niemals ein Fliegenfänger gewesen.” (S. 42)

¹⁰ Lásd a Búcsúszimfónia keletkezéstörténetének verzióit: S. 120-122. „Man sieht daraus, wie weit man den Berichten von Augenzeugen glauben kann!”- mondja.

¹¹ Az Országos Széchényi Könyvtár Haydn gyűjteményéből 372 könyvtári jelzetből 159-nél a szerzői név: Giuseppe Haydn.

¹² Lásd: „Elementarbuch der verschiedenen Gattungen des Contrapunkts. aus dem grösseren Werken der Kappm. Fux, von Joseph Haydn zusammengezogen. Esterházy 22. 7tbr. 1789. F. C. Magnus”. – A Haydn által Fux művei alapján összeállított ellenponttan kézírata az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában található. Idézi: Vécsey

Dallam elsőségét hirdeti.¹³ Carpani tehát Haydnban, aki az itáliai mesterek műveinek ismeretében teljesen otthonosan mozog, az itáliai zene neveltjét, saját népe kultúrájának szerves folytatóját látja.

De hogy ezt kimondhassa, állandó szerepjátszásra, játékos írói leleményekre van szüksége. Nagy tehetséggel, széleskörű zeneesztétikai és művészettörténeti ismeretekkel felvértezve lát munkához.

A fiktív levelek dátuma 1808. április 15. és 1811. szeptember 15. közé esik, Bécs, Baden és „Banat” helyszínek megjelölésével. A Dunai Monarchia fővárosa és a Bécs közelében lévő népszerű fürdőhely még akár idilli események színhelye is lehetne, de az 5 levélben is feltűnő „Banat”, a Kárpát-medence délkeleti részén található földrajzi és történelmi régió, már váratlan izgalmakat, történelmi léptékű fenyegetettséget sejtet. Feltehető, hogy Carpani 1809-ben Napóleon elől a Habsburg-Udvarral együtt a Bánát közigazgatási központjába, Temesvárra menekült, ahová a harci események elől a Habsburg-koronaékszereket, múzeumi és könyvtári kincseket is menekítették.¹⁴ Ne áltassuk magunkat: világfelfordulás ez a javából, ahol a szemtanú, a Polgár, Haydn életrajzírója, a Mester utolsó, háborús fenyegetettségtől zaklatott napjaiból visszatekintve a görög-latin auktorok, a Biblia, az örök értékek évezredekken átívelő igazságaiban ragyogtatja fel a Haydn-géniusz vigasztaló példáját.¹⁵

De mielőtt azt hinnénk, hogy egy pátosszal telített apoteózis sorait kell olvasnunk, lépten-nyomon élvezetes szellemi eszmefuttatásokra, zenei tréfákra, szellemi bújócskákra bukkanunk. Amikor nyilvánvaló tévedéseket, névelírásokat talál az olvasó – Carpani pl. szándékosan egy helyen hibásan írja le, majd már a Mester életében elhunyt szeretőként emlegeti az 1830-ig élő Mme Polzellit¹⁶ –, gyanakodni kezdünk. Az olvasónak az az érzése támad, hogy a sorok között itt egy valóságos kópéval van dolga. A megkérdezett Mester, de maga a kérdező is incselkedik velünk, s közben kajánul figyel, rajtakapjuk-e.

Alig van kottapélda a kötetben, de mindben pongyolán vannak odatéve a kulcsok és előjegyzések: mindjárt az elsőben bántó módon c-moll zenei idézethez –

Jenő: Haydn művei az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében, Budapest, 1959, 52-53. l. – Mattheson, Carl Philipp Emmanuel Bach és Kirnberger elméleti munkái mellett Haydn számára első helyen állt Fux. „Sich selbst und seinem harmonischem Koran überlassen, hatte er diesen auf mehrere Notizbücher verteilt, die er immer bei sich trug. (S. 50)

¹³ „Findet eine schöne Melodie, und jede Komposition ist schön und wird sicherlich gefallen” – idézi Haydnt, a zene lelkeről, a dallamról szóló fejtegetésében Carpani. – I.m. S. 54

¹⁴ Dr. Pászthy László, az OSZK Térképtára gyűjteményvezetőjének szíves közlése.

¹⁵ Lásd pl. a két Haydn által idézett Horatius idézetet a második levélben: S. 41: „Quantum generi demas, virtutibus addas.” ('Was dir an Geburt fehlt, fügst du an Fähigkeiten hinzu.');

¹⁶ S. 103: Haydn Luigia Polzelli nevű barátnőjét Madame „Boselli”-nek írja, majd később: „Doch als seine Freundin, Madame Polzelli, gestorben war...” (S. 207), ugyanőt halottnak nyilvánítja, pedig Luigia Polzelli még 1830-ig élt, és perbe szállt Haydn örökségéért.

„Schlagen Sie auf dem Klavier ein c-moll an...”, mondja Carpaninál Haydn, s E-dúr dallampéldával illusztrálja az író a Haydn-magyarázatot.¹⁷ A zene hatalmáról szóló fejtegetések egyik dramaturgiai csúcspontja, amikor Carpani Haydn állítólagos h-moll miséjének előben hallott, órá gyógyító erővel ható művének csodálatos hatásáról tesz tanúbizonyságot: s bár az olvasó szívesen elhiszi, hogy egy remekmű meghallgatása elmulaszthat testi panaszokat, mégis bosszús lesz, amikor ráébred, hogy Haydn 14 miséje közül egyik sem volt h-moll hangnemű.¹⁸ S a félrevezető adatok, példák szép számmal sorolhatók. Ezt a könyvet tehát nem érdemes minden állításával a mai Haydn-faktológia patikamérlegén ellenőrizni. Lehetséges, hogy más források is megerősítik, valóban úgy volt, úgy lehetett az idézett életrajzi adalék, ahogy Carpani interpretálja, de lehetséges, hogy már maga Haydn is tévedett, rosszul emlékezett, amikor életrajzíróját utólag helyesbítendő tényekről, adatokról tájékoztatta.

Mit tekintünk igaznak tehát ebből a remekíró tollából származó életteli Haydn-portréból? Más forrásokból is hitelesíthető maga az életút, úgy ahogyan azt Carpani elénk tárja: a mélyszegénységből érkező bécsi énekesfiú hihetetlen becsvágyáról, szorgalmáról, ahogy önképzéssel végülis „megcsinálta magát.”¹⁹ S ez az életpálya annál is inkább megragadó, mert nem volt mögötte tekintélyes családi háttér – „Ihre Vorfahren wurden geboren, lebten vor sich hin und starben; das ist ihre ganze Biographie”²⁰ – nem volt Mozarthoz hasonlítható csodagyermek, s külsejében gyermek- és ifjúkorában jelentéktelen, szegényesen öltözött, a társadalom perifériáján vergődő egzisztencia volt. Mégis, a Carpani által is felemlített gyönyörű, megragadó szempár, az okos, talpraesett feleletek, melyekkel a környezete kérdéseire reagált, hihetetlen szorgalma, mellyel saját hiányait felmérte, és tervszerűen az európai zenetörténet, a kortársak legnagyobb művei tanulmányozásába kezdett, mind nagy jövőt jósolt neki.

Carpani, hogy Haydn nagyságát kellő történeti távlatba helyezze, minden műfajban, melyben újat hozott, a szimfónia megújításában, a vonósnégyes műfaj klasszikussá érlelésében, az egyházzene területén, országokként és műhelyenként felvázolja a zene korábbi állapotát, a zenei szépről vallott történeti traktátusok időről időre eltérő megállapításait. Csak így tudja kibontakoztatni, hogy ez a zseniális ifjú ember, aki a bécsi Stephanskirche konviktusából való eltávolítása után 17 éves korától teljesen egyedül maradt egy birodalmi metropolis forгатagában,

¹⁷ S. 59: Az idézett kottapélda Haydn londoni feljegyzéseiből ismert. Ez volt az a dallam, melyet Haydn a Szent Pál katedrálisban 4000 gyermektől hallott énekelni: „...keine Musik rührt mich zeit lebens so heftig als diese andachts volle und unschuldige.” – Bartha Dénes nyomán idézi Manfred Huss: Joseph Haydn. Klassiker zwischen Barock und Biedermeier. Eisenstadt 1984, S. 188.

¹⁸ „Als ich 1799 in Wien war, erkrankte ich an einem Fieber. ... Es war St.-Annen Tag, und man führte in der ihr geweihten Kirche eine Messe von Haydn auf, die in h-Moll, welche ich noch nicht gehört habe. ... Eine ungewohnte Heiterkeit überkam mich, und als die Messe geendet hatte, verließ ich die Kirche gesund und heil.”(i.m. S. 141).

¹⁹ Carpani, i. m. 45-46: „Als er schon recht betagt und mit Ehren überhäuft war, hat er mir selbst gestanden, daß er sich nicht erinnern könne, an einem Tag weniger als sechzehn Stunden gearbeitet zu haben, ja manchmal sogar achtzehn.”

²⁰ Carpani, i.m. S. 40

szerénységével, alkalmazkodó képességével, kivételes fantáziájával és minden újíásra kész kíváncsiságával - mint kora nagy természettudósai - kísérletező műhelyre vágyott, zenekarra, ahol a hangszerek természetrajzát kedvére kikísérletezhette, ahol korán jelentkező zeneszerzői ambícióinak terepet találhatott. A templomi szolgálat, az utcazene és a tanítás alkalmi fillérei után biztos megélhetésként egy zeneszerető feudális nagyúr mecénatúrája lehetett az egyetlen reális kiút.

A báró Fürnberg és gróf Mortzin családoknál eltöltött tanuló évek után 1761-től Európa egyik leggazdagabb főúri családja, a birodalmi hercegi státuszt kiérdemlő magyar Esterházy Pál Antal (1711-1762) fogadja szolgálatába. Innen kezdve hosszú évtizedekre révbe ért Haydn pályája. A hercegi udvartartás keretei, a kismartoni egyházzene, az udvari alkalmi ünnepek, a rendszeres udvari koncertek „megrendelése” – a saját művek megszólalási lehetőségei és a kiváló ügynökhálózattal, *sok esetben Haydn tanácsára* behozott import művek tanulságai - kivételes alkotási körülményeket teremtettek egy Haydn formátumú alkotóművész számára. Ott volt a keze között egy 18 főnyi zenekar, melyet kedvére kipróbálhatott, minden létező kombinációban produkcióra serkentetett.²¹ Már érett korában szigorú napirendjét – vegyük észre Carpani sugallatát, II. Ferenc császár kiváló alattvalójának - mintaszerű életmodellje jellemzi: józanság, mértéktartás, visszavonultság, a legendás napi 16-18 órai szakadatlanul íróasztalnál végzett munka.²² De az olvasó itt felkapja a fejét. Így volt ez vajon minden életszakaszban?

Aki az Esterházyak szolgálatában álló Haydn napi kötelezettségeit, hivatali aktáit, kottaforrásait mai ismereteink szerint ismeri, hamarosan ráébred, hogy Carpani Haydn-életrajza, mely a szimfónia és a vonósnégyes nagymesterét, a katolikus egyházzene reformátorát, a Teremtés és az Évszakok oratórium alkotóját dicsőíti, Haydn életművéből szinte teljesen kihagyja azt a fontos életszakaszt, melyet a „magyar Versailles”-ban, Eszterházában, egy épp itáliai, jobbára velencei-nápolyi operaszerzők repertoárjából építkező operauzem karmestereként, operaszerzőjeként 1776-1790 között működtetett. Haydn operáiról Carpaninak, a velencei színházak cenzorának egyetlen jó szava sincs. Haydn zenés színpadi alkotásait egyáltalán nem, vagy látszólag alig ismeri, hallomásból ítélkezik: és valójában kitér az eszterházi operauzem európai rangú múltjának értékelése elől. Sommásan ítélkezik: „Er mäßigte seine Einbildungskraft, verminderte seine instrumentalen Reichtum, hielt sein lebhaftes Brio zurück (...) Er diente also dem Dichter wie dem Sänger – doch er war nicht mehr Haydn.”²³

²¹ Carpani írja: „Ich habe einige der Musiker, die mit ihm auf Schloß Esterháza lebten, sagen hören, daß Haydn seine Arbeit oft unterbrach, das Orchester versammelte und bestimmte Passagen von verschiedenen Instrumenten ausprobieren ließ.” (S. 71)

²² S. 84-85: „Wenn der Mensch mit sich selbst im Reinen ist, trägt er glückliche Ideen in seiner Brust. ... Er mußte sich zuerst auf das Beste frisieren und so elegant kleiden, als ob er ausgehen wollte...”

²³ Carpani, i.m. S. 133

Csak találgathatunk: kínos lehetett Carpani számára a császárváros riválisaként a térségben megszülető 1776-1790 közötti magyarországi operajáték aranykora? Mely Haydn színpadi művei mellett Itália legnagyobb operaszerzőit hozta Haydn és az udvartartás számára elérhető közelségbe? Vagy maga Haydn volt bizalmatlan és szófukar beszélgetőpartnerével szemben?

Van-e a zenének tartalma, kifejezhet-e az bármit is? Ez volt a kor egyik fő esztétikai kérdése, bár még nem olyan súllyal, mint majd a 19. század derekán a programzene hívei és ellenzői között felvetődik. Haydn beszélgetőtársként példákat hoz fel olyan programokra, melyek egy-egy műve kibontakozásakor a zeneszerzői inspiráció forrásai voltak. Hosszasan elmeséli például egy amerikai hajóút történetét, fő szerepében egy Amerikában szerencsét próbáló szegény ember kaladjaival. De nem tudjuk meg, melyik is az az állítólagos Haydn-szimfónia, melyre a szüzsé egyes részletei valóban programszerűen ráillenek.²⁴

Egy másik helyen felfedi Haydn, milyen zenei eszközökkel idézte fel a Teremtésben a Világosság megszületését. A minta a tüzet csiholó, egyik kezében kovakövet, a másikban acélt tartó, majd ezeket összeérintő Teremtő képe.²⁵

Carpani hiszi is meg nem is a szemléletes barokk képet, majd néhány bekezdéssel később Haydn maga vallja be, hogy ezt a történetet csak a hiszékeny emberek kíváncsiságának a kielégítésére eszelte ki.

Még pikánsabb, ahogy játékos kétértelműséggel Carpani leírja, Haydn hogyan figurázta ki – a rejtvény megfejtését az Olvasóra bízva - az osztrák és magyar jakobinus mozgalmakat vérbefojtó osztrák államférfi, Franz Josef Graf Saurau (1760-1832) nevét. Ez az ember a császár tanácsadója, egy időben Lombardia kormányzója is volt, s nem lehetetlen, hogy Haydn épp Carpani mulattatására - hazája és uralkodója iránti őszinte tisztelete ellenére - szobája falán kánonokból felragasztott tapétát,²⁶ látszólagos asszonycsúfoló nótát rakott ki, melynek szövegét az „asszony” szónál mindannyiszor éktelen tintafolt, „Sau”, azaz „paca”, disznóság csúfította el.

Mindezek a profán illetlenségek, s közben a komponálás szertartásos előkészületei, az ünnepi ruha és a frissen bodorított paróka, a kabalaként felvett, II. Frigyes porosz királytól kapott gyémántgyűrű,²⁷ miközben egykori hercegi gazdája, Esterházy Fényes Miklós 1757-ben épp a porosz király elleni vitézség bajnoka volt – jól elférnek egymás mellett egy pompás Haydn-életrajzban.

---

²⁴ Carpani, i. m. S. 85

²⁵ Carpani, i. m. S. 87-89

²⁶ „Sein Schlafzimmer war mit komischen und bizarren Kanons tapeziert. Darunter befand sich auch einer, in dem er im Kontrapunkt über seine kapriziöse Frau herfiel. Die Worte waren daran etwa „*Hier liegt Hausbau mit seiner Frau*”. – A tintafolt neve osztrák tájszólásban „Sau” volt. Lásd Carpani, i.m. S. 124

²⁷ Carpani, i. m. S. 85: „Friedrich von Preußen hatte ihm ein Ring geschenkt, und Haydn gestand offen, daß ihm, wenn er zufällig vergessen hatte, ihn anzustecken, keine Einfälle gekommen seien, daß also seine schöpferische Ader ohne dieses sprechende Zeugnis der Wertschätzung einer so erlauchten Persönlichkeit am Vertrocknen war.”

A londoni anekdotákban azután hirtelen kitárul a világ. Az osztrák birodalomból érkezett polgár életeszményei közé betörnek a földrajzi és természettudományos felfedezések szenzációi,²⁸ a társadalmi egyenlőségről vallott forradalmi nézetek, kimondatlanul is az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat téziseinek eget-földet rengető új gondolatai. Carpani Haydn-biográfiájában körvonalazódik egy Új Világ, melyben az ember nem szolgálai alárendeltje egy másik embernek többé, ahol a szimfóniában a fő dallam már nem egyetlen kiemelt hangszeré, hanem egyformán megoszlik a zenekar egyes hangszerei között,²⁹ és a vonósnegyesben négy barát, négy egyenrangú fél muzsikál a maga öröme.³⁰ Mindenki a saját nyelvén és a saját legjobb tudása szerint. Harmóniában.

Windsorban az angol király és királyné már-már szolgálatába fogadná a mestert, de Haydn e nagy tisztességet hazája és az Esterházy család iránt érzett őszinte lojalitására hivatkozva elhárítja: az oxfordi doktori kitüntetést pedig azzal a büszkeséggel nyugtázza, hogy ezt a kitüntetést még az általa igen nagyra tartott Händel sem kapta meg egykoron.³¹ Pedig Händelről Haydn Carpaninak egy alkalommal ezt mondta: „Ő mindannyiunk Atyja”.³² - Érhet-e muzsikust a kortársak részéről az oxfordinál nagyobb megtisztetés?

Az élete végére jelentős vagyonnal, önálló családi házzal, számtalan kitüntetéssel rendelkező Haydn emberi portréja nem lenne teljes, ha Carpani nem említene meg az utolsó nagy bécsi nyilvános szereplések sikereit, a Teremtés és az Évszakok előadásain már egyre gyengébb testi állapotban jelen lévő, de előadóművészeit, barátait, közönségét hálásan megáldó Mester valóságos emberi megdicsőülését.³³ Ezek a részletek, melyek a könyv legszebb fejezetei, a szemtanú és egy remek muzsikus észrevételeinek hitelességével vallanak Haydn *legmeghatóbb* időskori megnyilatkozásairól. Egy olyan művészéről, akit egész életében mély vallásos hite sarkallt a legnagyobb emberi erőfeszítésekre,³⁴ s akinek

---

²⁸ S. 215: Haydn meglátogatta Friedrich Wilhelm Herschel (1738-1822) csillagászt, az Uranus felfedezőjét.

²⁹ „Haydn glaubte, daß er einen viel besseren Effekt erzielen würde, wenn er die Melodie auf alle Instrumente verteilte,(...) *In seinem Orchester gab es keine Herren und Knechte*; alle waren Finger derselben Hand, alle Blumen, die denselben Garten bildeten.” (Carpani, i. m. S. 68)

³⁰ Carpani, i.m. S. 107: „Einer meiner Freunde stellte sich beim Hören eines Quartetts von Haydn vor, eines Unterhaltung von vier Freunden beizuwohnen; ...”

³¹ Carpani, S. 214-215: A királyi meghívás és az oxfordi kitüntetés története.

³² S. 81: A feljegyzés azért is különösen érdekes, mert egyike azoknak az alkalmaknak, amikor Carpani feljegyzi, hol és milyen körülmények között hangzottak el e szavak: „Ich befand mich während einer Aufführung von Händels *Messias* im Palais Schwarzenberg neben Haydn, und voll Bewunderung für einen von Händels großartigen Chören sagte er mir (...)”

³³ S. 222-223: 1808. március 27-én a bécsi Egyetem Dísztermében Carpani olasz fordításával szólalt meg a Schöpfung. Mintegy 2000 ember, koncertlátogatók, szereplők, Salieri vezényletével adták elő az oratóriumot. „Ich hatte den ersten Platz direkt hinter Haydn.” – mondja Carpani.

³⁴ S. 242: Lásd pl. Haydn vallomását a Teremtés komponálásának időszakáról. „Als ich die Schöpfung schrieb” sagte er mir, „fühlte ich mich so von religiösen Gefühlen durchdrungen, daß ich mich, ehe ich an die Arbeit ging, mit einem leidenschaftlichen Gebet an Gott wandte.”

minden esti vacsorája – anélkül, hogy ezt kimondta volna, az úrvacsorai jegyekből – a kenyérből és borból állott. A bor többnyire a feljegyzések szerint „tokaji” bor volt.³⁵ Mely a mi hitünk szerint a borok királya, a királyok bora...

Szőnyiné Szerző Katalin zenetörténész, művészeti író. Budapesten él. Az MMA rendes tagja (2011) - Zeneművészeti Tagozat. Díjai: Erkel Emlékplakett (2010), Szabolcsi Bence-díj (2014)

---

³⁵ S. 219: „Auch nahm er immer, wenn sich in die Gelegenheit dazu ergab, eine Glas Tokayer (...) zu sich.”